

Пасторалізм у Вірменії

Досвід Вірменії показує, як навіть маленька країна з тримільйонним населенням у складних економічних та геополітичних умовах може робити ефективні кроки для виходу із кризи, створюючи партнерські коаліції з національними та міжнародними неурядовими організаціями, бізнесом та міжнародними донорами, спираючись на ініціативи гірських громад.

Фото: Яків Антипенко

Гори Вірменії належать до Кавказького осередку біорізноманіття, вони мають давню історію культури та традицій пасторалізму, які збереглися до наших днів. Однак сучасне орієнтоване на отримання швидкого прибутку землекористування все більше витісняє традиційні методи ведення сільського господарства та руйнує природне різноманіття.

Альпійські луки Вірменії займають близько 60% її території, але майже половина пасовищ деградують, а їхня біологічна продуктивність впала в 1,5-2 рази порівняно з 1950-ми роками. Деякі пасовища експлуатуються надмірно, тоді як інші — недостатньо. Ці загрози можуть суттєво вплинути на засоби до існування в країні, де 26,4% дрібних фермерів і досі живуть у бідності, а 12% її ВВП припадає на сільськогосподарський сектор.

З усвідомлення цих загроз виникли ефективні креативні практики впровадження сталого управління пасовищами, відновлення пасторальних екосистем та сталого розвитку гірських громад. З них ми обрали деякі показові моделі, які можуть бути корисними і для України.

Сталі практики пасторалізму підвищують доходи домогосподарств, одночасно відновлюючи екосистеми

Фото: Надія Шевченко

Підвищити продуктивність та сталість пасовищних систем у 109 громадах 8 марзів (районів) Вірменії — амбітна мета другого проєкту «Управління сільськогосподарськими ресурсами та конкурентоспроможність громад» (CARMAC II), що фінансується Групою Світового банку.

Це означає, що треба було покращити управління 207 000 гектарами громадських пасовищ цільових громад (близько 19% пасовищ країни), в яких задіяно близько 65 000 домогосподарств, або приблизно 285 000 осіб.

В ході проекту для відновлення деградованих пасовищ були посіяні більш жаро- та посухостійкі пасовищні культури, запроваджено пасовищну сівозміну, включаючи повторне введення кормових бобових культур у сівозміни, на пасовищах із нестачею питної води побудовані пункти водопою. Для зменшення навантаження на громадські пасовища було відновлено польові дороги до віддалених пасовищ та введено ротаційний випас худоби.

«Поголів'я великої рогатої худоби збільшилося на 70%. Продуктивність молока та м'яса також зросла. Тварин випасають позмінно, що помітно допомогло боротьбі з деградацією земель», — розповідає 29-річний Арам Карапетян, президент громади Айгут Гегаркунікського марзу.

Водночас покращився стан деградованих земель, а отже і їхня здатність до вуглецевого секвестрування.

Збільшити вміст органічного вуглецю в ґрунті вдалося також шляхом зменшення обробітку ґрунту (reduced tillage), використання компосту, мульчування, запобігання ерозії ґрунтів та відновлення ґрунтів завдяки створенню систем агролісомеліорації на деградованих схилах та висаджуванню посухостійких рослин та ягід, які користуються високим попитом на ринку.

Ще однією історією успіху став пілотний проект Clima East «Стале управління пасовищами та лісами у Вірменії для демонстрації переваг та дивідендів для місцевих громад від пом'якшення наслідків зміни клімату та адаптації до них», впроваджений у Гегаркунікському регіоні Вірменії.

Особливо корисним для домогосподарств з низьким та середнім рівнем доходу стало те, що в рамках проекту встановили інноваційні мобільні загони на сонячних батареях, побудували пункти водопою для худоби на пасовищах, — це полегшило доступ до літніх пасовищ та підвищило продуктивність.

«Місцеві жителі називають дорогу в ущелині до віддалених пасовищ «дорогою життя». Тепер їм легше переганяти худобу на віддалені пасовища та діставатися до сіножатей», — розповів Тагуї Бояхчян, голова громади Цапатаг. Тепер пастухи з худобою можуть пересуватися між ближніми зимовими та віддаленими літніми пасовищами, що запобігає надмірному випасу на ближніх пасовищах та обмежує ерозію ґрунту під час перегону худоби. Для прискорення відновлення деградованих прилеглих пасовищ були внесені добрива та посіяне насіння кормових культур».

Також разом з громадами розробили плани сталого управління пасовищами та ротаційного випасу для п'яти цільових громад, проведені тренінги з впровадження цих планів. А для спільного та ефективного випасу худоби на літніх пасовищах та підвищення продуктивності проект підтримував створення трьох кооперативів пасовищних користувачів.

Крім того, щоб диверсифікувати джерела засобів до існування, проект запровадив кліматично стійкі методи вирощування сільськогосподарських культур та інші агро-екологічні інновації.

СТАЛИЙ РОЗВИТОК ТУРИЗМУ: ПОЄДНАННЯ ПРИРОДИ, МИСТЕЦТВА ТА КУЛЬТУРИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТА КУЛЬТУРНИХ ЛАНДШАФТІВ

Фото: Яків Антипенко

Туристи, які відвідують природні парки, часто не знають про багату культурну спадщину всередині та навколо парків. Приїжджаючи на один день, вони обминають більшість сіл у буферних зонах та сприяють надмірному навантаженню на популярні маршрути.

Для промоції унікальності не тільки природи, а й культурної спадщини гірських районів Вірменії, Грузії та Словаччини Асоціація охорони природи Machaon International запровадила інноваційний проект Creative mountains (Креативні гори), за який отримала третє місце на конкурсі Ярмарку гірських інновацій в Бользано в жовтні 2023 року.

Для реалізації цього проекту була створена коаліція з незвичними стейкхолдерами, до якої увійшли «класичні» НУО з Вірменії, Грузії та Словаччини, національні парки, туристичні агенції, села, маркетингова агенція Forest та незалежні креативні фахівці.

У Вірменії головними партнерами проекту стали Вірменське представництво Співки охорони природи та біорізноманіття (Nature And Biodiversity Conservation Union, NABU), національний парк Діліжан, ландшафтний заповідник Арпа та державний заповідник Шикахох.

Основою успіху проекту стала якість комунікаційної стратегії, розробленої агенцією Forest та партнерами. А для її реалізації були застосовані нові навички та підходи до цифрового маркетингу, комунікації, дизайну та організації подій для всіх партнерів. Були розроблені нові продукти культурного туризму – тури, присвячені гірській спадщині, фольклорно-гастрономічні фестивалі, творчі табори та майстер-класи для дітей. Меню в місцевих ресторанах було проілюстровано фотографіями гірських пейзажів, фермерів, тварин, виробників продуктів харчування та традиційних страв. Розроблені культурні заходи для продовження туристичного сезону та підтримки життєдіяльності місцевих громад.

Фото: Яків Антипенко

Протягом 2023 року були організовані мистецькі експедиції цими локаціями, у фокусі яких були гірські луки, пастівництво та їхні хранителі — пастухи й тварини; а також кулінарна спадщина та фольклор. А кульмінацією став фестиваль традиційного весілля.

Для творчої промоції цих продуктів до арт-експедицій були запрошені фотографи та блогери, відібрані на конкурсній основі. Критеріями відбору «ідеальних» блогерів стали

- чутливість до природи та місцевої культури,
- мотивованість допомагати місцевим хранителям культурної спадщини та здатність створювати емоційний та автентичний якісний контент,
- спроможність досягти впливу на природоохоронну діяльність через етичну візуальну розповідь,
- готовність просувати дестинації та продукти і після завершення проекту,
- здатність мотивувати фермерів та сільських підприємців продовжувати свою роботу.

«Блогери — це чудовий канал для м'якої, розумної та ефективної реклами, — поділилася «секретами» успіху керівниця проекту Світлана Белова. — Правильна програма арт-експедиції та теплий прийом від підприємців дозволяють створити емоційний контент, який не купиш за гроші!»

Монастир Агарцин в національному парку Діліжан
Фото: Wikipedia

Основою успіху проекту стала якість комунікаційної стратегії, розробленої агенцією Forest та партнерами. А для її реалізації були застосовані нові навички та підходи до цифрового маркетингу, комунікації, дизайну та організації подій для всіх партнерів. Були розроблені нові продукти культурного туризму – тури, присвячені гірській спадщині, фольклорно-гастрономічні фестивалі, творчі табори та майстер-класи для дітей. Меню в місцевих ресторанах було проілюстровано фотографіями гірських пейзажів, фермерів, тварин, виробників продуктів харчування та традиційних страв. Розроблені культурні заходи для продовження туристичного сезону та підтримки життєдіяльності місцевих громад.

Першим результатом публікацій стало охоплення аудиторії близько 2 млн осіб, з рівнем залучення близько 10%. Створений унікальний контент буде надалі просуватися, як і база фото та відеоматеріалів. Розроблені тури дозволять і надалі допомагати партнерам у збереженні унікальних луків та лісів, матеріальної та нематеріальної культурної спадщини у віддалених гірських районах.

РОЗБУДОВА СТІЙКИХ ГРОМАД

Проект «Розбудова стійких громад шляхом забезпечення сталих засобів до існування», що втілюється Фондом збереження дикої природи та культурного надбання (FPWC), реалізовано у 55 громадах у 9 регіонах Вірменії.

У 2016 році громада Вардаховіта, розташованого у родючому та біологічно різноманітному Вайоц Дзорському регіоні Вірменії, дізналася про те, що гірничодобувна компанія планує геологорозвідувальні роботи на їхніх землях. Розуміючи загрози від видобутку корисних копалин для місцевих екосистем, громада звернулася до FPWC за допомогою в пошуках економічної та екологічної альтернативи та передала свої землі в оренду цій природоохоронній організації.

Орендовані 5 000 гектарів доповнили створений у 2010 році Кавказький заповідник (Caucasus Wildlife Refuge), який тепер охоплює близько 30 000 гектарів і є першою приватною природоохоронною територією на Південно-Кавказі, — простягається уздовж кордону державного природного заповідника «Хосровський ліс» та є його буферною зоною з коридорами міграції диких тварин.

Координаторка екологічних програм FPWC Цовінар Оганесян каже, що ці території є дуже важливими для міграції великих ссавців, які перебувають під загрозою зникнення. «Це важлива зона біорізноманіття, оскільки це субальпійські та альпійські високогірні луки, які є важливими для біорізноманіття, особливо з огляду на вплив змін клімату. Ми обмежили доступ людей до території, і тепер вона захищена від браконьєрів. Ми також регулюємо, хто може заходити на територію під час піку активності тварин і в період спарювання», — пояснює Цовінар Оганесян.

Ці зусилля принесли свої плоди: якщо у 2010 році дика природа в цій місцевості майже не існувала, то зараз камери спостереження регулярно фіксують величезну кількість безоарових кіз, а також великих хижаків - вовків, ведмедів, рисей і навіть кавказьких леопардів, яких у Вірменії залишилося лише 8 - 13 особин, занесених до Червоного списку Міжнародної спілки охорони природи (МСОП).

Ще однією складовою успіху проекту стало поєднання охорони природи зі сталим розвитком громад та зміною їх поведінки. FPWC залучає місцеві громади, пропонуючи альтернативні джерела доходу через екотуризм та інвестуючи в оновлення інфраструктури громад, такі як покращення водопровідної мережі, оснащення вуличного освітлення енергоефективними світлодіодними лампами, встановлення сонячних панелей, ремонт або відновлення

освітніх закладів у селах. А там, де це можливо, члени громади можуть випасати худобу та вести стале сільське господарство на території заповіднику, де місцеві мешканці також залучені у якості рейнджерів.

«В рамках проекту CWR ми також організовуємо освітні та екологічні курси для місцевих жителів та дітей,» — додала Оганесян.

Дізнавшись про діяльність FPWC і про те, як організація намагається поєднати охорону природи з екологічно відповідальними видами діяльності, такими як органічне землеробство та екотуризм, інші громади стали звертатися до організації з пропозиціями про співпрацю.

Одна з них, громада села Ардві, не тільки висловила незгоду, а й чинила спротив черговій гірничодобувній компанії, яка планувала провести геологічні дослідження на гірських схилах Ардві. Жителі села засипали ями, вириті працівниками гірничодобувної компанії.

«Ці пагорби є для нас джерелом питної води. Компанія обіцяла побудувати для нас інфраструктуру водопостачання, але навіщо будувати інфраструктуру, якщо ви збираєтеся зіпсувати джерела води?» — пояснює мешканець Ардві Сурен Кіракосян.

Тепер мешканці громади бачать потенціал розвитку свого села у сталому туризмі та сталому місцевому виробництві. «У нашому селі та поблизу нього є не лише старовинні архітектурні комплекси, а й дивовижна природа, яка чудово підходить для піших прогулянок. Крім того, ми працюємо над відродженням традиційних свят, які б збільшили потік місцевих та міжнародних туристів», — каже Кіракосян. Першим кроком у цьому напрямку було святкування Нового року за старовинними вірменськими традиціями та обрядами.

ЕКО-ПРОДУКЦІЯ КООПЕРАТИВУ «ГОЛАНІ»

Фото: Яків Антипенко

Ще одним прикладом сталого розвитку громад є **соціальне підприємство «Голані»**, засноване FPWC в рамках проекту «Зниження рівня бідності в кластері громад

району Урцадзор шляхом розвитку можливостей зайнятості та самозайнятості» за підтримки Євросоюзу. Різноманітні трави, фрукти, ягоди та мед, вирощені та зібрані домогосподарствами громад Урцадзор, переробляються та упаковуються на підприємстві з переробки сільськогосподарської продукції «Голані». Упаковану продукцію можна замовити в інтернет магазині підприємства з доставкою, або відвідавши громаду Веді, де воно розташоване.

Практичній частині проекту передували тренінги та семінари, під час яких мешканці громади отримали необхідні знання з розробки та реалізації бізнес-проектів. Понад 100 представників цільової групи кластерної громади отримали знання з органічного сільського господарства, екологічного та агротуризму, а також здобули необхідні навички роботи з комп'ютером та з англійської мови.

Проект також сприяє культурному розвитку громади через культурні заходи та залучення відвідувачів, просуваючи місцевість як цікавий об'єкт сталого туризму.

Висловлюємо величезну подяку Асоціації охорони природи **Machaon International** та Фонду збереження дикої природи та культурного надбання (FPWC) за надану інформацію, фотографії та інтерв'ю, використані при створенні цього матеріалу. Окрема подяка «European Ways» з Німеччини та «Yeghvard» з Вірменії за організацію семінару та туру для екологічних журналістів у Вірменії, а також Координаторці екологічних програм FPWC Цовінар Оганесян за цікаву екскурсію та презентацію під час цього туру.

Ресурси

[1. The world bank](#)

[2. Holani](#)

[3. FPWC](#)

[4. Hetq](#)

[5. NABU](#)

[6. Machaon](#)

[7. UNDP](#)

Базові публікації Інформаційного центру «Зелене досьє»:

www.dossier.org.ua
www.organicinfo.ua

Матеріал підготували:

Надія Шевченко
Редактор – Тамара Малькова

Дизайн та верстка:

Креативна агенція Art Ok
Аліна Пелех

Матеріал підготовлено за підтримки Європейського Союзу та Міжнародного Фонду «Відродження» в рамках спільної ініціативи «Європейське Відродження України».

Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково відображає позицію Міжнародного фонду «Відродження» та Європейського Союзу.

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

ПРЯМУЄМО
РАЗОМ